

Ю В І Л Е І Б І Б Л І О Т Е К

Л. І. ЗЕЛЕНА

"...БАРОМЕТР РОЗУМОВОГО ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА"

Свій 120-річний ювілей відзначила Херсонська обласна універсальна бібліотека імені О.М.Горького, одна з перших українських провінційних книгозбірень.

Ідея щодо її створення належить братові відомого художника Миколи Ге — Григорію Миколайовичу. Його думку підтримали члени невеликого місцевого гуртка діячів просвітницького руху, міська влада, зокрема губернатор Старинкевич. Прогресивна інтелігенція, маєтні люди Херсона організували бібліотечне товариство. Було розроблено демократичний статут, затверджений Міністерством внутрішніх справ у січні 1872 р.

На перших загальних зборах засновників було обрано дирекцію. До неї ввійшли Банова, Кузнецова, Моравська, Ге, Каверін, Бернатович. Завдяки матеріальній підтримці меценатів громадська бібліотека прийняла своїх перших відвідувачів уже в червні 1872 року. Майже п'ять років вона за дозволом предводителя губернського дворянства розміщувалась у залі Дворянського зібрання, користування нею було платним, читальним залом — безкоштовним. З 1874 року від міської управи почали надходити субсидії, які дедалі збільшувалися.

Було видано перший каталог бібліотечних фондів. Здійснювався ретельний облік книжок і періодики, контингенту користувачів.

Поновлений у 1890 р. склад дирекції акцентує увагу працівників на подальшому упорядкуванні обліковування книжок, веденні статистики, на процесі реєстрування читачів, культурі оформлення вимог на літературу, підготовці каталогів на всі розділи фонду. Вперше ставиться питання про комплектування бібліотеки науковими виданнями. До читання лекцій стали залучатися відомі професори. Набули більшої популярності у жителів Херсона і влаштовувані працівниками книгозбірні музично-літературні вечори, вистави, концерти.

Зниження плати маломаєтним за користування абонементом значно збільшило число відвідувачів.

У 1891 р. до 100-річчя з дня смерті князя Г.О.Потьомкіна було засновано особливий краєзнавчий відділ літератури і предметних пам'яток місцевої старовини, названий його ім'ям. На цю справу міська управа асигнувала 500 крб. Нащадок кн. Потьомкіна Енгельгардт вніс 1000 крб., а збирач старожитностей П.О.Бурячек презентував колекцію медалей, монет і карт. По суті це зібрання і поклало початок майбутньому краєзнавчому музею.

Дарування бібліотечній літератури стало традицією. Підборку спеціальних книжок на початку 1891 р. презентувало їй товариство херсонських лікарів.

Зростали фонди, збільшувалася кількість читачів, а питання з будівництвом власного приміщення ніяк не розв'язувалося. Кошти для цього збиралися майже 15 років. Перший відчутний внесок зробив І.І.Корбуль. І тільки завдяки пожертвуванням меценатів і підтримці міського голови І.І.Волохіна вдалося зібрати потрібну суму грошей.

На колишній Старообрядовій площі за проєктом академіка Новоросійського університету архітектора М.К.Толвінського в серпні 1896 року було розпочато і восени наступного року завершено спорудження будинку бібліотеки, в якому вона знаходилася 90 років. Зручне приміщення приваблювало велике число читачів, зросла кількість вимог на літературу.

Фонд бібліотеки поповнювався подарунками від приватних осіб, різних організацій, зокрема від книгозбірень Одеси, Миколаєва, Полтави, Харкова, Севастополя, Катеринослава, Кам'янця-Подільського, Санкт-Петербурга та ін.

Серед дародавців — відомий поет О.М.Плещеев, брати Гошкевичі, Тарле, Падалка, Осадчий, Тезяков, Шведов та ін. Відомий московський книговидавець К.Т.Солдатенков надіслав у бібліотеку відсутні в ній видання свого видавництва. Майже всі державні міністерства, Академія наук, більшість наукових

товариств надсилали бібліотечі свої видання безкоштовно. Особливо ретельно збирався фонд місцевих видань. Збереглися збірники: ‘‘Статистико–економические обзоры Херсонской губернии’’, ‘‘Статистико–економические обзоры Херсонского уезда’’, ‘‘Отчеты о деятельности Херсонской уездной земской управы’’, газети: ‘‘Херсонские губернские ведомости’’, ‘‘Юг’’, ‘‘Родной край’’. Як документальні джерела вони не втратили свого значення і сьогодні. Отже у місті, де не було жодного вищого учбового закладу, поступово сформувалося громадське книгосховище, яке за складом своїх фондів займало сьоме місце в імперії, а за кількістю видаваних книг – друге, поступаючись лише Харківській громадській бібліотечі.

На околицях міста – військовому форштадті, передмісті Забалка, пізніше в інших його районах було відкрито філіальні відділення. Це сприяло новому припливу читачів.

У звіті про роботу бібліотеки за 1902 р. підкреслювалося, що вона стала ‘‘таємною лабораторією, де незримо здійснюється добра справа запровадження правоти, любові до людини та поваги до людського достоїнства’’. .

В огляді її діяльності за 40 років Л.Г.Осинський, один з директорів бібліотеки, вказуючи на зростання в 1906 – 1908 рр. попиту на книги і різкий спад у подальшому, назвав бібліотеку ‘‘барометром розумового життя суспільства’’. .

Своїм успішним розвитком з 90–х років вона багато в чому зобов’язана активній діяльності В.К.Шенфінкель (1867 – 1928), яка очолювала бібліотеку більше 30 років. Віра Костянтинівна завідувала її відділами, вела статистику, на громадських засадах займалась опрацюванням книг. Вона сприяла удосконаленню освітницької діяльності книгозбірні, складала статистичні дані до звітів бібліотеки, підготувала низку бібліографічних покажчиків. Спільно з Беккером, Шипинською, Поповою, Делятицькою складала Систематичний каталог на фонди бібліотеки з часу її заснування і 4 доповнення до нього (три із них видано в друкарським способом). Крім книг, у ньому розписано зміст 49 журналів. Особливої уваги заслуговує ‘‘Указатель книг и статей отдела имени Кн.Г.А.Потемкина по истории и современному состоянию Новороссийского края’’ (Херсон.–1913. – 125 с.). У нього включено приблизно 1500 назв книг і статей з питань історії, археології, географії, етнографії, природознавства, промисловості, сільського господарства, торгівлі, транспорту, морської і річкової справи Півдня України.

Тут відображено і методично чітко систематизовано роботи відомих істориків Багалія, Мурзакевича, Писаревського, Скальковського, Яворницького, Осадчого, Тезякова та ін. Порівняно з виданими раніше бібліографічними посібниками Леонтьєва, Маркевича, Могилянського, Чижикова, в ньому вельми повно відбито літературу про Херсонщину і Таврію.

Високу оцінку покажчику дав журнал ‘‘Русский библиофил’’ (1914.–N 1 –С.90).

На добру пам’ять заслуговує і М.Є.Беккер (1842 – 1909) – бібліограф–ентузіаст. Він подарував бібліотечі чимало книжок з приватної бібліотеки. Енциклопедично освічений, людина прогресивних політичних поглядів, він деякий час обіймав посаду голови міської управи. В 1891 р. його було обрано до складу дирекції і протягом 18 років Беккер брав активну участь в управлінні установою. Певний час він був відповідальним бібліотекарем, наглядав за будівництвом приміщення. В наших фондах зберігаються складений ним історичний огляд 25–річної діяльності громадської бібліотеки, щорічні звіти. Цінними документальними джерелами є також його промови з нагоди освячення приміщення, 25– і 30–річчя існування книгозбірні.

На той час у бібліотеках не існувало послідовної системи групування літератури. Існуючі класифікації були недосконалими. У 1902 р. Беккер розробив оригінальну систему, яка під назвою ‘‘Главные основания для выработки системы библиотечного каталога’’ в 1911 р. була опублікована в журналі ‘‘Бібліотекар’’ (N 3–4) і дістала позитивну оцінку в бібліотечному професійному загалі.

У фонді (тепер він носить ім’я М.Є.Беккера) було організовано відділ літератури з питань міського самоврядування і земських справ.

Шенфінкель на високому професійному рівні видала систематичний покажчик на цю частину фонду, в який, крім окремих видань, включено і журнальні публікації.

Щорічними звітами дирекції про роботу книгозбірні з 1890 по 1908 рік, виданими у друкарський спосіб, можна скористатись для вивчення історії бібліотечної справи в Україні – вони являють собою наукову оцінку роботи бібліотеки. Крім того, у звітах подано історію розвитку книгозбірні за перші 55 років її існування, матеріали про склад читачів, формування бібліотечного фонду тощо. Ці звіти одержали високу оцінку в спеціальних журналах (у т.ч. ‘‘ Библиотекар’ ’)

Після громадянської війни (а Херсон був прифронтовим містом) бібліотека спрямувала свої

зусилля на культурно—просвітню роботу. Вперше було запроваджено такі форми роботи, як “художні розповіді” (неабиякою майстринею цього була Шенфінкель). На підприємствах і в установах міста бібліотекарями організовувались читання вголос.

1920 року книгозбірні було передано бібліотеку колективного товариства прикажчиків “Помощь” як 3-й філіал, у 1924 його було реорганізовано у спеціальну дитячу центральну читальню (тепер ОБД).

У голодні 1921 і 1922 роки кількість читачів з 5 тисяч у серпні 1921 р. впала до 600 у 1922 р.

У січні 1923 р. бібліотеку було реорганізовано в центральну міську, переведено на державний бюджет і скасовано плату за користування книгами.

З 1925 року бібліотечні справи пішли на краще. На час проведення I Всеукраїнського з'їзду бібліотечних працівників (1—6 червня 1926 р.) Херсонська бібліотека називалася в числі 5 найбільших бібліотек, вона виконувала функції міжокружної і центральноокружної, організаційно—методичного центру для інших книгозбірень. У Млинах і на Сухарному, у приміських селах відкривались філіали центральної бібліотеки, які з часом реорганізувались у самостійні установи. У 1928 р. вже була 71 бібліотека і 74 хати—читальні, а через 3 роки 78% сіл району мали свої бібліотеки. При бібліотеці працював колектор. Активізувалась бібліографічна діяльність і з'явився довідково—бібліографічний відділ. З 1938 р. бібліотека стала базою для проведення постійних тримісячних курсів не тільки для Херсонщини, а й Миколаївської і Запорізької областей.

У 1941 р. книжковий фонд нараховував понад 300 тис. томів, ним користувалося майже 10 тис. читачів.

У період фашистської окупації фонд і майно бібліотеки були пограбовані і окупантами, і місцевими мародерами. Література, яка не відповідала духу тимчасового режиму, знищена.

В березні 1944 р. місто було звільнене. Страшний вигляд воно мало. Такою була й бібліотека: вибиті двері, вікна, розтрощені меблі, розкидані книги. Втрачено більше 215 тис. книжок. Завдано збитків на 740 тис. крб. (у старому обчисленні).

Вже в квітні розпочалася робота, спрямована на відновлення установи. Книги надіслали колишні ВБЛ та публічна бібліотека ім. Салтикова—Щедрина. А з вересня почали надходити нові книги, в тому числі й обов'язковий примірник видань.

З утворенням Херсонської області з жовтня 1944 року

бібліотеку було реорганізовано в обласну. В її структурі з'явилися нові відділи: методичний, пересувний фонд, сектор літератури іноземними мовами, МБА і заочний абонемент.

В 1966 р. бібліотеці надано статус обласної наукової установи універсального профілю.

Визначною подією для публічної книгозбірні був переїзд (в 1987 р.) в нове приміщення, збудоване за індивідуальним проектом на березі Дніпра. Книгосховище розраховане на 1 млн 200 тис. томів. Паркова зона, сучасна будова, комфортні умови для читачів, затишні інтер'єри, куточки відпочинку в холах і відділах, технічне оснащення—все це приваблює відвідувачів.

Одночасно в читальних залах можуть обслуговуватися 530 чоловік, прийняти участь у масових заходах ще 350. Матеріально—технічна база, технічна оснащеність, підйомники, внутрішній зв'язок і телетайп, телевізійні установки і світлові табло, засоби звукової і візуальної інформації забезпечують якісно новий, вельми високий рівень організації, сприяють оперативному обслуговуванню читачів, полегшують працю бібліотекарів.

Так, у відділі технічної і сільськогосподарської літератури кожний може користуватися приладами для креслення і мікрокалькуляторами, в кабінеті нотної літератури до послуг ситачів 5 видів музичних інструментів, тут же зал для перегляду відеофільмів і лінгафонний кабінет. Відділи літератури іноземними мовами і краєзнавчої літератури і бібліографії оснащені читальними апаратами, програвачами, магнітофонами та ін.

Бібліотека була базою республіканського експерименту по запровадженню платних послуг. Під час його проведення опробовано до 30 видів платних послуг.

Усі додаткові послуги, які є можливість надавати читачеві безкоштовно, надаватимуться йому без оплати. Платними можуть бути всі ті обов'язкові послуги, що потребують додаткових матеріальних затрат. Так, великим попитом користуються розмноження і ксерокопіювання матеріалів. Задовольнити ці потреби дає змогу добре оснащена копіювально—розмножувальна дільниця. До послуг читачів студія звукозапису. В бібліотеці можна одержати послуги з перекладу текстів з іноземних мов на українську і навпаки.

Новим у цьому напрямку стало виконання фактографічних довідок для підприємств, обслуговування органів місцевої влади на договірній основі.

Попри загальному явищу падіння престижу бібліотек і, як наслідок цього, відпливу читачів, у нашій бібліотеці цього не спостерігалось, навпаки, число читачів збільшилося майже вдвічі.

Наша бібліотека це ще й великий центр дозвілля. Люди різного віку приходять “побути” в бібліотеці, поспілкуватися, подивитися виставки творів професійних та самодіяльних художників, переглянути телепрограми, взяти участь у роботі читачьких об'єднань і клубів за інтересами тощо.

Колектив бібліотеки прагне позбутися формалізму у веденні різного роду маловикористовуваних картотек, обліку, записів. Роботу по інформаційно-бібліографічному обслуговуванню проводимо відповідно до фактичних запитів абонентів. Так, у структурі інформаційної діяльності питома вага припадає на краєзнавство, тематику гуманітарного профілю.

Чимало зусиль прикладає бібліотека щодо удосконалення системи бібліотечного обслуговування населення області.

Діяльність нашої установи як науково-методичного центру спрямовується нині на більш детальний аналіз системи й розробку варіантів організації бібліотечного обслуговування населення області, на вдосконалення системи підвищення кваліфікації бібліотечних працівників, пропаганду досвіду нових методів роботи.

Під час святкування 120-річчя нашої бібліотеки

(осінь 1992 р.) відбулася науково-практична конференція. У ній взяли участь і колеги багатьох книгозбірень Херсона, гості з більшості областей України, державної і наукових бібліотек країни, науковці Київського, Харківського і Миколаївського філіалів Інституту підвищення кваліфікації працівників культури та ін. У виступах було викладено концепцію розвитку бібліотеки, необхідність додержання наступності в роботі, збереження добрих традицій, йшлося про розвиток фондів, проведено аналіз краєзнавчої роботи, інформаційного забезпечення місцевих органів влади.

Йшлося про переорієнтацію методичної діяльності бібліотеки, соціальний розвиток колективу і т.д. Присутніх зацікавили виступи про історію публічних бібліотек України (Одинока Л.П. – Київський інститут культури), про місце ХОУНБ у системі бібліотек України (Корнієнко А.П. – ДБУ), про соціально-психологічний клімат у колективі бібліотеки за матеріалами соціологічного дослідження (Мейжіс І.А. – Миколаївський філіал КІК), про створення комплексної автоматизованої системи бібліотеки (Баранов О.Й. – АСУ ВО “Херсонський комбайновий завод ім. Петровського”), про використання інтелектуальної продукції в діяльності управління по праці та соціальних питаннях обласної державної адміністрації (Найдьонова О.Ю.).

Свій погляд

Скільки ж років українському друкованому слову?

Понад 500! Стверджує О.Різняк, посилаючись на Я.Ісаєвича, який пише, що слов'янський першодрукар Фіоль Швайпольт (німець за походженням) видав 1491 року перші датовані східнослов'янські книги кириличним шрифтом Часослов і “Октоїх”.

А на думку М.Різника друки Фіоля “Тріюдь пісна” і “Тріюдь цвітна”, скоріш за все, побачили світ ще раніше. У післямовах названих витворів друку було вжито українську мову.

Порівняємо: всесвітньо знаний “Апостол” видруковано Іваном Федоровим у Львові в 1574 р.

Питання відкрите, чи не так?

Наш кор.

3 січня 1891 р. В.І.Вернадський почав читати курси лекцій на фізико-математичному факультеті Московського університету.

Ще у вересні 1890 р. молодий вчений ознайомився з лабораторією, бібліотекою і колекцією Мінералогічного кабінету.

В листі (від 22 вересня 1890 р.) до своєї дружини Наталії цікаві рядки: “Бібліотека тут у такому хаосі, що страх, і нема найголовніших речей – просто совісно”, а в іншому листі – “Мені везе із складанням бібліотек! Бібліотеку з мінералогії в С.-Петербурзькому університеті довелося скласти, а тепер – у Московському. Вже виписано тепер, як я і наполягав, книжок карбованців на 150–200. Навіть якщо в Москві не буду – це залишиться”.

*

З книги: В.І.Вернадський. “Письма Н.Е.Вернадской”. – М.: Наука. – 1991.